

ЧИТАННЯ НОТ ІЗ ЛИСТА ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Дорош Тетяна Леонідівна,

кандидат наук з державного управління,
доцент, професор кафедри фортепіано

Комунального закладу

«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ORCID ID: 0000-0002-0306-1146

Турукіна Олена Вікторівна,

викладач-методист кафедри фортепіано

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»

Харківської обласної ради

ORCID ID: 0009-0009-7148-7024

Діте Людмила Анатоліївна,

старший викладач кафедри вокально-хорової підготовки вчителя

Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

ORCID ID: 0000 0002 5251 3583

У статті досліджено проблеми розвитку навичок читання музичних творів із листа, що виконують вагомую роль у професійному розвитку майбутніх фахівців музичних дисциплін. Розкрито зміст цього процесу в роботі з класу фортепіано та хорового диригування, де задіяні зір, слух, швидкість реакції тощо. Процес читання нот із листа завжди викликає бажання до ознайомлення з новим музичним матеріалом. Важливу роль у розвитку навичок читання нот із листа має точність координаційної пам'яті, коли виконавець грає, не дивлячись на клавіатуру, уявляє її і без зупинки відтворює будь-який фрагмент музичного твору. Музикант, який регулярно практикується в читанні з листа, здатен відтворити на музичному інструменті велику кількість музичних композицій різних авторів, епох і стилів.

Для набуття зорового сприйняття нотного тексту варто навчитися швидко орієнтуватися в музичному тексті, уважно продивитися сам твір без інструменту (можна подумки продиригувати та проспівати), ознайомитися з окремими його елементами, визначити труднощі, які можуть виникнути під час відтворення музичного твору, звернути увагу на тактові лінії. При читанні нот із листа позитивним є застосування евристичного методу, який передбачає залучення здобувачів до самостійної творчої діяльності. Суть цього методу – під керівництвом викладача учасник освітнього процесу бере безпосередню участь у пошуку творчого розв'язання проблемних питань.

У статті також наведено кінцевий результат створення твору, де спільність композиторської та виконавської діяльності продемонстровані в творчому процесі – оволодінні музичним текстом. Набуті навички читання нотного тексту з листа дають можливість виконавцю не лише ознайомитися з різноманітною музикою сучасних українських композиторів, а й розвинути потребу пізнавати нове, оригінальне, незвичне звучання.

Ключові слова: музичний твір, читання нот, музичні заняття з фортепіано та хорового диригування, методи опрацювання нотного тексту, майбутній учитель музики.

Dorosh Tetiana, Turukina Olena, Dite Liudmila. Reading musical notes from a sheet of paper as an important component of the professional development of a future music teacher

The article explores the problems of developing skills in reading musical works from a sheet of paper. These skills are important in the professional development of future music teachers. We consider the process of reading music in individual music lessons in piano and choral conducting. This involves vision, hearing, reaction speed, psychological and mental aspects, and the ability to see a musical piece in advance. The process of reading sheet music always arouses a desire to learn new musical material. An important role in the development of skills in reading music from a sheet of paper is played by the accuracy of coordination memory, when the performer plays without looking at the keyboard, imagines it and reproduces any fragment of a musical work without stopping.

To acquire visual perception of musical text, it is worth learning to quickly navigate the musical text, carefully look at the work itself without an instrument (you can mentally conduct and sing it), familiarize yourself with its individual elements, identify difficulties that may arise when playing a musical work, and pay attention to the bar lines. When reading music, it is positive to use a heuristic method that involves students in independent creative activity. The essence of this method is that under the guidance of a teacher, the student takes a direct part in finding creative solutions to problematic issues.

The article also presents the final result of the creation of the work, where the performer together with the composer demonstrate the creative process in mastering the musical text. The acquired skills allowed the performer not only to get acquainted with the diverse music of modern Ukrainian composers, but also to develop the need to study new, original, unusual sounds.

Key words: musical piece, reading musical notes, music lessons in piano and choral conducting, methods of processing musical text, future music teacher.

Вступ. Невід'ємною та найважливішою складовою професійного розвитку майбутнього вчителя музики є набуття навичок читання нот із листа. Цей процес відкриває нові можливості перед виконавцем, який має можливість ознайомитися з різноманітною музичною літературою – симфонічною, камерною, оперною, хоровою, пісенною, інструментальною музикою. З огляду на це набуття навичок читання нотного матеріалу з листа в класі спеціального музичного інструмента (фортепіано) та на заняттях із хорового диригування є суттєвими для професійного розвитку майбутнього вчителя музики. Це й визначило актуальність нашої статті.

У контексті нашого дослідження привертають увагу науковці музичного мистецтва (Л. Воевідко, Л. Касьяненко, Лі Еньхуй, О. Никон, М. Остапчук та інші), які відстоюють свою позицію щодо обов'язкового опрацювання нотного матеріалу з листа. Цей процес має бути постійною потребою майбутнього фахівця, щоб пізнавати нове, розкривати для себе невідомі раніше палітри фортепіанної та хорової музики.

Метою статті є визначення суттєвої ролі навичок читання нот із листа в професійному розвитку майбутнього вчителя музики.

Відповідно до мети дослідження, ми окреслили основні завдання:

- дослідити науково-методичну літературу, де розглядаються питання для набуття цих навичок;
- обґрунтувати доцільність набуття навичок читання нот із листа;
- продемонструвати сформовані навички щодо прочитання музичних творів в учасників освітнього процесу, де свої вміння вони демонструють у конкурсних виступах.

Матеріали та методи. Під час написання статті автори дослідили значну кількість науково-методичної літератури, де приділялась особлива увага розвитку навичок читання нотного матеріалу з листа, а також поділилися власним педагогічним досвідом у проведенні індивідуальних музичних занять із класів фортепіано та хорового диригування. При цьому застосовувався метод спостереження та узагальнення музично-педагогічного досвіду, а також евристичний метод, суть якого – під керівництвом викладача учасник освітнього процесу бере безпосередню участь у пошуку творчого розв'язання проблемних питань.

Результати дослідження. Читання нот із листа передбачає вміння швидко орієнтуватися в нотному тексті та правильно відтворювати його на музичному інструменті. Варто вказати, що виконання музичних творів із перших кроків має бути виразним, осмисленим, вдумливим, зрозумілим. Тобто на перший план виступає емоційне сприйняття, пробудження художньої фантазії, що реалізується в передачі конкретних художніх образів [5, с. 11].

Без прочитання нового твору з листа не може розпочатися його розучування. Намітити виконавський план і поступово його реалізовувати можна лише після ознайомлення з музичним твором, знайомство з яким відбувається шляхом програвання його в цілому [6,

с. 6]. Цей процес є найбільш складним у роботі в класі індивідуальних музичних занять, зокрема, фортепіано та хорового диригування. Тут задіяні зір, слух, швидкість реакції, психологічні та розумові аспекти, вміння бачити музичний твір уперед, «на перспективу».

У процесі зорового сприйняття нотного тексту варто вміти швидко орієнтуватися в музичному тексті, уважно продивитися сам твір без інструменту (можна подумки продиригувати та проспівати), ознайомитися з окремими його елементами, визначити труднощі, які можуть виникнути під час виконання, звернути увагу на тактові лінії (вертикальні лінії в нотному тексті, що перетинають нотний стан через рівні проміжки часу). У нотному тексті слід зрозуміти розмір твору, де чисельник показує кількість долей в одному такті, знаменник – значення ноти в цьому ж такті (наприклад, розмір $\frac{3}{4}$ означає, що в кожному такті є три четвертні ноти).

Окрім цього, під час читання музичних творів із листа виконавець має вибудовувати вертикальну та горизонтальну лінії, слухати провідну мелодію, яка може бути як у верхньому, так і в нижньому голосах. Доцільно також розподілити свої сили таким чином, щоб кульмінаційні моменти були яскравими, насиченими, динамічними.

При читанні нот із листа слід також з'ясувати тональність, темп, тембр, фортепіанну фактуру, зміни, що відбуваються (зробити гармонічний аналіз музичного твору), виділити знаки альтерації, визначити загальний характер композиції та добрати відповідні засоби музичної виразності. Тобто цей процес ми розглядаємо як сприймання змісту музичного твору в сукупності із засобами виразності, що завжди викликає бажання до ознайомлення з новим музичним матеріалом, а також дає можливість відчувати його емоційну виразність, відтворити інтонаційні особливості живого образу у власному виконанні, навчитись мислити художньо.

Не зайвим буде ознайомитися з творчістю композитора, твір якого виконується, дослідити його стилеві характеристики.

Суттєвою практикою читання з листа є невідривний погляд виконавця від нотного тексту, щоб досягти плавного, безперервного звучання й не втратити ритм та особливості музичного звуку. Невідривність від тексту пов'язана з вмінням грати, не дивлячись на руки. Упевнено уявляти клавіатуру дає виконавцеві можливість не втратити окремі фрагменти цілісної музичної тканини, що виконується в даний момент, зробити їх художньо переконливими, цікавими. Отже, важливу роль у розвитку навичок читання нот із листа має точність координаційної пам'яті, коли виконавець грає, не дивлячись на клавіатуру, уявляє її і без зупинки відтворює будь-який фрагмент музичного твору.

У класі з хорового диригування під час читання нотного тексту з листа звертається увага на злагоджену роботу всіх частин руки, відпрацьовується природний зв'язок між слухом та моторикою. Ці завдання реалізуються під час постійного самостійного аналізу та пошуку відповідних рішень.

Варто наголосити, що навички формуються або в процесі постійних тренувань, або через дресирування. У випадку тренувань навичок майбутньому вчителю музики необхідно:

- зрозуміти завдання, рекомендації, де розглядаються способи та прийоми їх виконання. При цьому інструкції мають носити рекомендовані вимоги, а не догматичні норми, щоб сприяти креативному розвитку здобувача в силу його задатків та у відповідності до теми практичного заняття освітньої компоненти [1, с. 66];

- налаштуватися на виконання своїх дій, щоб це було свідомо, спочатку повільно з помилками, потім – швидше й точніше;

- довести свої дії до автоматизму, коли поведінкові акти вимагатимуть менше усвідомленого контролю;

- бути готовим до набуття нових знань.

Тобто, ця праця має бути правильно організованою, постійною, наполегливою в роботі з музичними композиціями, де виконавець проявляє здатність розмірковувати, аналізувати та засвоювати необхідні знання. Наголошуємо, що особливості читання нот із листа – це швидка орієнтація в тексті, де відбувається постійна зміна нових інтонацій, свіжих вражень та сприймань у знайомстві з музичним матеріалом. Паралельно з набуттям цих навичок майбутній учитель музики розвивається духовно та інтелектуально, отримує досвід спілкування з різноманітними музичними композиціями, збагачує свій світогляд, що безумовно впливає на формування його цінностей, життєвих орієнтирів, естетичних смаків тощо.

Отже, успішність цього процесу досягається постійним тренуванням, що призводить до накопичення знань і вмінь, позитивних емоцій. Емоції, що пов'язані з нашими думками, почуттями, поведінкою, варто сприймати як частину зростання та розвитку особистості.

Для реального відтворення музичного тексту у виконавця мають бути розвинені в достатній мірі координаційно-рухові здібності, щоб забезпечити якісне читання нот. Оскільки відтворення музичних композицій на інструменті залежить від ступеню розвитку виконавських навичок здобувача, то в цьому аспекті важливого значення набуває точність м'язового відчуття інтервалів, різноманітних гармонічних фігурацій, гамоподібних та інших видів руху, акордів тощо [4, с. 5]. У класі з хорового диригування в майбутнього вчителя музики має бути точний і зрозумілий за текстом диригентський жест, підтверджений виразним поглядом і мімікою. Удосконалення цих навичок є довгим і наполегливим процесом, який слід здійснювати впродовж усіх років навчання.

Музикант, який регулярно практикується в читанні з листа, здатен відтворити на музичному інструменті велику кількість музичних композицій різних авторів, епох і стилів. Тобто, можемо стверджувати, що читання нот із листа має пізнавальне значення, оскільки сприяє активному формуванню якісних рис виконавця, розширенню його світогляду та розумінню структури відмін-

них між собою музичних композицій, набуттю цікавого досвіду в знайомстві з новими творами.

Окреслимо основні причини, за якими майбутньому фахівцю варто навчитися читати ноти з листа. Це дає можливість:

- ознайомитися з різноманітною музичною літературою, розкрити виразні особливості музичних композицій, що виконуються;

- грати в ансамблі з іншими музичними інструментами або акомпанувати вокалістам, хоровому колективу;

- накопичувати знання, уміння, що здобуваються свідомо та власними зусиллями (особливо це помітно в процесі самостійної роботи);

- розвивати свої особистісні здібності до читання музики, накопичуючи досвід власного прочитання нової композиції.

Читання з листа музичних творів – це складний процес. Внутрішньо «почути» нотний текст, який сприймаємо зорово, а почуте перевести в ігрові рухи – такий взаємозв'язок зорового, слухового та рухового факторів. Чим міцні ці зв'язки, тим досконаліше й сам процес читання. Тобто, під час гри виконавець вільно чи мимоволі включає свою енергію й тим самим продовжує творчий процес, здійснюючи «рух» від композиторського задуму до слухацького сприйняття. У кінцевому результаті створюється твір, який звучить як синтез спільної композиторської та виконавської діяльності [2, с. 15].

При читанні нот із листа позитивним є застосування евристичного методу, який передбачає залучення здобувачів до самостійної творчої діяльності, суть якого – під керівництвом викладача учасник освітнього процесу бере безпосередню участь у пошуку творчого розв'язання проблемних питань. Крок за кроком засвоюються окремі операції, обираються ті засоби музичної виразності, які відповідають образній характеристиці музичної композиції (темپ, динаміка, артикуляція, педаль тощо), добирається зручна апікатуру, щоб не відволікатися на дрібниці, знаходиться відповідний жест під час диригування. Окрім цього, звертається увага на розвиток музичного матеріалу (секвенції, варіації), поліфонічні прийоми (підголоскова, імітаційна, контрастна).

Читати ноти з листа це:

- уміти охопити внутрішнім слухом окремі епізоди музичного твору;

- здійснити порівняльний аналіз фраз, знайти відмінність і схожість;

- визначити тональність, гармонічний план;

- осмислити рух мелодичної лінії, зміни, що відбуваються в супроводі;

- відтворити музичний текст на фортепіано, добираючи відповідні засоби музичної виразності, у хоровому диригуванні – відповідний жест.

Розглянемо кінцевий результат створення твору, де спільність композиторської та виконавської діяльності продемонстровані в творчому процесі – оволодінні музичним текстом. Набуті навички дали можливість здобувачам не лише ознайомитися з різноманітною музикою сучасних українських композиторів, а й розвинути

потребу пізнавати нове, оригінальне, незвичне звучання. Окрім цього, майбутні фахівці мали можливість охопити достатню кількість музичних опусів, усвідомити особливості виконання різножанрових композицій. Так, наприклад, під час опрацювання фортепіанної п'єси – фантазії на тему української народної пісні «Ніч яка місячна» Л. Забари, викладач разом із здобувачкою звернулись до творчості сучасної композиторки, яка нині працює в Чернігівській музичній школі № 1 імені Стефана Вільконського викладачем по класу «синтезатор – мистецтво естради» та концертмейстером. У спільній співпраці вони ретельно опрацювали музичний матеріал: з'ясували характерні риси українських народних пісень, де домінує мелодійність, наспівність, темброве збагачення фортепіанного звучання. Для правильної побудови фраз, де поєднуються поетичний та музичний образи, застосували підтекстовку (слова пісні), знайшли в музиці належне інтонування літературного тексту. Звертали увагу на швидку зміну штрихів та координацію обох рук, оскільки вони не співпадають між мелодією й супроводом. Тобто, намагались повністю охопити музичний твір, почути його повноцінне звучання, щоб надалі передати свої почуття, емоції до пісні, де «небо глибоке засіяне зорями», відчувати та відтворити цю красу у фортепіанному звучанні.

У класі з хорового диригування читанням із листа стала обробка Є. Козака української народної пісні «Сіяв мужик просо», яка складає основу навчального, концертного, конкурсного репертуару. У першу чергу звертається увага на її жартівливий характер, засоби музичної виразності, що сприяють розкриттю художнього образу впертої жінки, яка прагне стояти на своєму. Око виконавця одразу помітило, що музика другої половини кожного куплету повторюється, на що вказує в нотному тексті знак «реприза» зі словами «Ой так чи не так...». Після чіткої промови слів, за допомогою жестів, де задіяні міміка та артикуляційний апарат, від-

творюється чіткий ритм, а завдяки творчій уяві, музично-слуховим образам – передається зміст твору, його танцювальні риси. Тобто, у процесі читання з листа відбувається швидка реакція на ті зміни, що бувають під час виконання. У цьому контексті музично-слухові уявлення розвиваються в реальній музичній діяльності, яка спрямована на пізнання та втілення музичних образів [3, с. 38].

Варто зауважити, що підсумком роботи читання музичного твору з листа є його сценічне виконання. Набуті навички були представлені учасниками освітнього процесу на міжнародних конкурсах мистецтв у номінаціях «Інструментальний жанр (фортепіано)» («FormulaFestOscar», м. Гамбург, Німеччина) та «Хорове диригування» («Frühlingsfest», м. Берлін, Німеччина). Здобувачі освіти гідно представили свій заклад, здобули найвищі призові місця.

Висновки. Підводячи підсумки вищесказаному, наголосимо, що для досягнення позитивного результату в читанні нот із листа варто утворити й підтримувати постійний зв'язок зорових і механічних моментів. Для цього слід якомога більше опрацьовувати зовсім незнайомий музичний матеріал. При першому читанні можуть виникати неточності: приблизний темп, не зовсім правильні ноти або неточні жести (під час диригування), динамічний план не повністю розгорнутий, але в той же час, у загальному аспекті твір охоплено, емоційно сприйнято, зрозуміло. У цьому випадку головне – створити особливий психологічний настрій.

Отже, подальше дослідження цього питання дозволить окреслити нові сприятливі умови, де позитивне налаштування на ознайомлення з новою музикою під час читання нотного тексту з листа буде супроводжуватись яскравим та емоційним процесом, який і надалі сприятиме формуванню культурно-духовного світу майбутнього вчителя музики, набуттю ним відповідних навичок в опрацюванні музичного матеріалу.

Література:

1. Воевідко Людмила. Музична педагогіка : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2022. 240 с.
2. Касьяненко Л. О. Робота піаніста над фактурою : навч. посіб. Одеса : ПНПУ імені К. Ушинського. 2-е вид. доп., 2019. 217 с.
3. Лі Еньхуй. Методика формування музично-слухових уявлень учнів на початковому етапі фортепіанного навчання : дис. ... д-ра філософії : 01 Освіта / Педагогіка за спец. 014 Сер. осв. (Музичне мистецтво). Український держ. ун-т імені М. Драгоманова. Київ, 2023. 207 с.
4. Никон О. К., Остапчук М. М. Популярні твори для фортепіано : навч.-репертуарний посіб. для студентів вищих мистецьких закладів освіти напряму підготовки 6.020204 «Музичне мистецтво». Рівне : РДГУ, 2015. 137 с.
5. Особливості самостійної роботи над художнім образом у процесі вивчення музичного твору: метод. настанови для здобувачів спеціальності 025 «Музичне мистецтво» з освітнього компоненту «Методика викладання фахових дисциплін (фортепіано)» / уклад. Т. Л. Дорош. Харків, 2024. 67 с.
6. Читання нот з листа на заняттях з фортепіано : метод. реком. для вищих закладів культури і мистецтв I-II рівнів акредитації / укл. О. С. Кочелаба. Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. 12 с.

References:

1. Voyevidko Lyudmyla (2022). Muzychna pedahohika : navch. posib. [Music pedagogy : tutorial]. Kamianets-Podilskyi : TOV «Drukarnya «Ruta», 240 p. [in Ukrainian].
2. Kasyanenko L. O. (2019). Robota pianista nad fakturoyu : navch. posib. [Pianist's work on musical text : tutorial]. Odessa : PNPU imeni K. Ushynskoho. 2-e vyd. dop., 217 p. [in Ukrainian].

3. Li Enkhuy (2023). Metodyka formuvannya muzychno-slukhovyykh uyavlen uchniv na pochatkovomu etapi fortepiannoho navchannya [Methodology for forming musical and auditory perceptions of students at the initial stage of piano training]. Doctor's thesis, Kyiv. Ukrayinsky derzh. un-t imeni M. Drahomanova, 207 p. [in Ukrainian].
4. Nykon O. K., Ostapchuk M. M. (2015). Populyarni tvory dlya fortepiano : navch.-repertuarnyy posib. dlya studentiv vyshchyykh mystetskykh zakladiv osvity napryamu pidhotovky 6.020204 «Muzychne mystetstvo» [Popular works for piano: a teaching and repertoire guide]. Rivne : RDHU, 137 p. [in Ukrainian].
5. Dorosh T. L. (2024). Osoblyvosti samostiynoi roboty nad khudozhnim obrazom u protsesi vyvchennya muzychnoho tvoruv: metod. nastanovy dlya zdobuvachiv spetsialnosti 025 «Muzychne mystetstvo» z osvitnoho komponentu «Metodyka vykladannya fakhovyykh dystsyplin (fortepiano)» [Features of independent work on an artistic image in the process of studying a musical work: methodological recommendations]. Kharkiv, 67 p. [in Ukrainian].
6. Kochelaba O. S. (2005). Chytannya not z lysta na zanyattiyakh z fortepiano : metod. rekom. dlya vyshchyykh zakladiv kultury i mystetstv I-II rivniv akredytatsi [Reading sheet music in piano lessons : methodological recommendations]. Vinnytsia : NOVA KNYHA, 12 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 25.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.10.2025
Дата публікації: 28.11.2025